

Akkoyunlu ve Karakoyunlu'da Kadının Devlet Yönetimi ve Diplomasideki Önemine İki Örnek: Hatun Can Begüm ve Sara Hatun

Aqqoyunlu and Qaraqoyunlu with Women's State Administration and Diplomatic Importance The Two Sample: Hatun Can Begüm and Sara Hatun

Ayşe ATICI ARAYANCAN*

ÖZET

Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde kadının toplum, diplomasi ve devlet yönetimi içindeki durumuna ilişkin birçok örnek mevcuttur. Özellikle XIV-XV. yüzyılda birçok hükümdar eşi ya da annesi devletin iç ve dış siyasetinde etkinliğini koyarken yönetimde söz sahibi olmuş, ferman, vakıf kayıtları ve kitabelere kendi adını basarak diplomasinin önemli bir unsuru olmuştur. Bu çalışmamızda Akkoyunlu ve Karakoyunlulara kadının sosyal ve siyasî yaşamdaki rolünü ele almaya çalışırken örnek olarak Hatun Can Begüm ve Sara Hatun'un diplomaside ve devlet yönetimindeki önemi ve rolü üzerinde durulacaktır.

ANAHTAR KELİMELER

Karakoyunlu, Akkoyunlu, Sara Hatun, Hatun Can Begüm, Kadın, Diploması, Devlet yönetimi

ABSTRACT

Numerous examples show that women played a role in society, government, and diplomacy throughout Turkish history. Especially XIV-XV. century, many monarch wife or the mother putting the effectiveness of domestic and foreign policy of the state when have a voice in management has become, edict, foundations and the inscription records the name of their own pressing an important matter in diplomacy. This study discusses women's role in the social and political life of Aqqoyunlu and Qaraqoyunlu state and focuses on Hatun Can Begüm and Sara Hatun's significance to and role to Aqqoyunlu and Qaraqoyunlu diplomacy and governments.

KEY WORDS

Aqqoyunlu, Qaraqoyunlu, Sara Hatun, Hatun Can Begüm, Woman, Diplomacy, Governments

* Dr.

Giriş

Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde olduğu gibi Karakoyunlu ve Akkoyunlularda da kadın toplum, diplomasi ve devlet yönetiminde etkin bir rol oynamıştır. Özellikle hükümdar eşleri ve anneleri olan hatunlar devletin iç ve dış ilişkilerinde çeşitli vesileler ile üstlendikleri önemli misyonlar aracılığıyla devlet siyasetine ve diplomatik ilişkilere yön vermişlerdir. Bu hatunlar arasında Hatun Can Begüm ve Sara Hatun iradeleri, akıllı ve zeki siyasî hamleleri, himayeci tavırları ile siyasî ve idarî hayattaki etkinliklerini sürdürmüş dikkate değer şahsiyetlerdendir. Dolayısıyla birbirine benzer gelenekleri sürdüren iki Türkmen devlette bu iki hatunun diplomasi ve devlet politikasındaki etkin rollerinin incelenmesinde fayda görülmektedir.

I.Karakoyunlu Hatun Can Begüm

Fermanlarda ve vakayinâmelerde Cihânşah'ın eşi¹ ve çocuklarının annesi olarak adı geçen Hatun Can Begüm'ün kimliği hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi yer almamaktadır. Hatun Can Begüm'ün, Cihânşah ile yaptığı evlilikten Pir Budak, Muhammed-i Mirza, Ebû Yusuf Mirza, Ebû'l Kasım Mirza, Ferruhzad Mirza ve Devlet Sultan adında çocukları dünyaya gelmiştir². Doğum yılına dair kaynaklarda herhangi bir kayıta rastlanmaz iken onun Hasan Ali tarafından Cuşin Kalesi'nde H.871/M.1468 yılında öldürüldüğüne dair bilgiler yer almaktadır³. Mezarı Tebriz'de bulunan Muzafferiyeye Medresesi'ndedir⁴. Hüseyin, Kerbelâi'nin Ravzatü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cenân adlı eserinde Hatun Can Begüm'ün defn olduğu yer hakkında "Onun (Cihânşah'ın) cesedi çocuklarının çoğu ile birlikte Muzafferiyeye'de yani Cihânşah'ın eşi Hatun Can Begüm'ün binalarından olan Tebriz'deki Mescid-i Kebûd'da defn edildi. Hatun Can Be-

¹ Bilindiği gibi kaynaklarda Cihânşah'ın iki eşinden bahsedilmektedir. Bunlardan birisi fermanlarda ve vakayinâmelere adı geçen çocuklarının annesi Hatun Begüm Can iken, diğeri adı belli olmayan Hasan Ali'nin annesidir. Ancak Hasan-ı Rumlu, Şahrüh'un 1453 yılında İskender'in haremünde bulunan Şah Ali Beyi Bayrami'nin kız kardeşini de Cihânşah'a verdiğinden de bahsetmektedir. Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2006, s.221

² Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, s.448; Vefayi Zohre, *Şerh-i Tarih-i Karakoyunluha & Akkoyunluha*, İntişarat-ı Zeyneb, Tebriz, 1385/2006, s.52.

³ Gaffârî, *Tarih-i Cihân-âra*, nşr. Hasan Neraki, Tahran, 1343/1965, s. 250; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, s.445; Ebû Bekr-i Tirhanî, *Kitâb-ı Diyârbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.279; Hüseyin, Kerbelâi, *Ravzatü'l-Cinân ve Cennâtü'l-Cenân*, yay. Cafer Sultan el-Kurraî, C. I-2, Tahran, 1344/1966, s.524.

⁴ 2008 yılında Tebriz'de bulunan Gök Mescid'i ziyarete gittiğimizde Cihânşah ve eşi Hatun Can Begüm'ün mezar yerleri hala mevcuttur.

güm kendisi de burada defn edilmiştir” şeklindeki ifadesinden anlaşılacağı üzere mezarının eşi Sultan Cihânşah ile aynı yerde olduğu söylenebilir⁵.

Bilindiği gibi Hatun Can Begüm XV. yüzyıl Karakoyunlu dış ve iç siyasetinde önemli görevler üstlenmiş, bazen oğulları ve eşi arasında çıkan anlaşmazlıkları çözmeye nüfuzunu ortaya koyarken, bazen de saltanatın devamını korumak için ciddi çabalar harcamış önemli şahsiyetlerden biri idi. Nitekim, Hüseyin Kâtip’in *Tarih-i Cedid-i Yezd* adlı eserinde onun hakkında “*İki dünyanın hizmetkârı yücelerin şereflişi Hatun Can Begüm*”⁶ şeklindeki ifadesi gerçekten onun ne kadar güçlü bir kadın olduğu ve saltanatı koruduğunun kanıtıdır. Diğer taraftan Hatun Can Begüm hakkında Hüseyin Kerbelâî, *Ravzatü'l-Cinân* adlı eserinde “*sanki imaret (Gök Mescid) onun (Cihânşah’ın) saygılı eşi Hatun Can Begüm’ün gayreti ve himmeti ile yapılmıştı ve çok hayırlı iş yapan, doğru ve iffetli olan bu kadın hemen bu mezara gömülmüştü*”⁷ diyerek Gök Medrese’nin onun gayretleriyle yapıldığını ifade etmekte ve vefatından sonra da buraya defnedildiğini bildirmektedir. Benzer şekilde Kaşan Meydan Cami kapısı üzerinde bulunan Arapça kitabede de Cihânşah’ın adının yanı sıra Hatun Can Begüm’ün de adının kayd edilmesi ve ona övgüler düzülmesi onun hayrat, medrese, mescit vb. imaretlerin yapılması için verdiği desteği gösteren bir diğer örnektir⁸.

Diğer yandan Hatun Can Begüm’ün adı ve mührünün birçok fermada, kitabede ve vakf kayıtlarında geçmesi aslında onun Karakoyunlu devlet idaresinde ciddi bir güce sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin, Agvan vilayetlerinde olan Ermenilerin mezhep önderliği ve o bölgenin lideri Hristiyan rahiplerden cizye ve buna benzer vergilerden muaf olması ile ilgili olan 1461 yılına ait fermada⁹ Cihânşah ile birlikte eşi Hatun Can Begüm’ün adı yer almaktadır. Aynı şekilde bazı vakf arazileri bağışlanırken Cihânşah’ın eşi Hatun Can Begüm, kızı Devlet Hatun gibi kadınların onayı alınmış ve onların isimleri vakf kayıtlarına yazılmıştır. Diğer bir örnekte ise Şeyh Safi Astanası’nın (mezarı) Hatun Can Begüm ve Cihânşah tarafından Kası-ı Şerife, Muzafferî, Kadı Nizam ve Nesrabad-i Serpeşt’e vakfedildiğini görmekteyiz¹⁰. Aynı şekilde 1471 tarihli

⁵ Hüseyin Kerbelâî, *Ravzatü'l-Cinân*, s. 524.

⁶ Ahmed b. Hüseyin b. Ali-yi Kâtip, *Tarih-i Cedid-i Yezd*, hzl. İrec Afşar, Tahran, 1345/1967, s.274.

⁷ Hüseyin Kerbelâî, *Ravzatü'l-Cinân*, s.524; Abdülali Kâreng *Asar-ı Bastani-i Azerbaycan*, İntişarat-ı Encümen-i Asar-i Milli, Tahran, 1351/1973, s.313.

⁸ H.Tabâtabâî, *Farmânâ-yi Türkmânân-ı Karakoyunlu ve Akkoyunlu*, Kum, 1352/1974, s.33.

⁹ İrec Afşar, “Vakıfname-i Az Turkmenan-i Karakoyunlu” *Ferheng-i İran Zemin*, C.20, Tahran, Neşr-i Sohen, 1385/2007, s. 245; H.Tabâtabâî, *Farmânâ-yi Türkmânân*, s.33-37.

¹⁰ H.Tabâtabâî, *Farmânâ-yi Türkmân*, s. 33-37.

vakıfnamenin sonunda vakf eden kişinin Mirza Yusuf'un kız kardeşi olan Devlet Sultan Hatun'un onayı ve adını görmekteyiz¹¹.

Bunun yanı sıra bazı resmi yazışmalarda hükümdar Cihânşah ile birlikte Hatun Can Begüm'ün adı ve damgası kullanılmaktadır .Nitekim Cihânşah dönemine ait fermanlarda ve mektuplarda rastlanılan başta ve sonda bulunan damga şeklinde yazılmış Kuran'dan alınan dua cümlelerinde Hatun Can Begüm'ün adına sıkça rastlanılmaktadır. Hatun Can Begüm'ün kendine ait "Yüce tanrı ki dünyan devletini verdiği zaman feleğin önünde eğilmesine mağrur olma Hatun Can"¹²şeklinde damgası bulunmaktadır. Yine Kaşan Meydan Cami kapısında bulunan bir kitabenin üzerinde ise "Süphan tanrının yardımları ile dünya onun itaatinde olan büyük sultan ve ümmetleri boyunlarının haliki olan hakan, tanrının bağışlayan gölgesi Ebû'l Muzaffer Cihânşah Bahadurhan ve Hz. İsmet penah saltanat şiar Begüm'ün hükmü–Tanrı onların saltanatlarını ve ülkelerini korusun " şeklinde diğer bir damgası mevcuttur¹³. Aynı kitabede Kaşan'ın Beytü'l Mal'ının içerisinde bulunan Kas-i Şerife, Muzaferi'nin, Kadı Nizam ve Nesrabad-i Serpeşt'in cinsler ve mal mülklerinin Kaşan halkına pahalı satılmaması, sattıkları gün kıymetinden fazla satmamaları ve gün fiyatı ile versilmesi üzerinde durulurken, ele ulaşan kazancı Beytü'l Mal'a verilmesi ve bu nedenle bölge halkına zahmet verip eziyet edilmemesinden söz edilen ibarede Hatun Can Begüm'ün adaletli olup, halkın hakkını korumaya çalışan ve onlara zahmet vermek istemeyen bir şahsiyet olduğunu anlayabiliyoruz¹⁴.

Halkına daima duyarlı davranan Hatun Can Begüm, Ermeni halkı tarafından da sevilmiş ve saygı ile anılmıştır. Örneğin bir Ermeni kolofonunda yer alan "Krallar kralı Cihânşah padişah ve kraliçe Begüm Hatun katolikosa hüsnükal gösterdiler, hilat giydirmekle onu taltif ettiler ve Lusavoriçimiz Aziz Grigor'un mukaddes bakiyesi olan elini kendisine armağan ederek Patrik payesiyle taltif ettiler"¹⁵ şeklindeki ifadelerden Hatun Can Begüm'ün göz ardı edilmeyen bir güce sahip olduğunun yanı sıra gayr-i müslimler tarafından da taktir edildiği anlaşılmaktadır.

Bunların dışında Hatun Can Begüm, hükümdar eşi olarak XV. yüzyıl Karakoyunlu iç ve dış siyasetinde önemli roller üstlenmiştir. Örneğin sürekli devam eden Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadele sonucunda, Uzun Hasan'ın artık gi-

¹¹ İreç Afşar, "Vakıfname-i Az Turkmenan-i Karakoyunlu" *Ferheng-i İran Zemin*, s.245.

¹² H.Tabâtabâî, *Farmânâ-yi Türkmânân*, s.36–38

¹³ H.Tabâtabâî, *Farmânâ-yi Türkmânân*, s.33.

¹⁴ İreç Afşar, "Vakıfname-i Az Turkmenan-i Karakoyunlu" *Ferheng-i İran Zemin*, s.245; H.Tabâtabâî, *Farmânâ-yi Türkmânân*, s. 33–37.

¹⁵ H.D.Andreasyan, "XIV ve XV.Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, S.3, İstanbul, 1973, s.132.

derek güçlenen ve tanınması gereken bir güç olduğunu fark eden Cihânşah, Cihângir ile yaptığı gibi onunla da barış anlaşması yapmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu anlaşmanın görüşmeleri Hatun Can Begüm'ün aracılığıyla gerçekleşmiştir. Nitekim Uzun Hasan, Akçakale'ye gidip, Ayn al Arus'a indiği vakit Kara Paşa adındaki bir şahıs, Şeyh Kutlu Bey'in oğlu ile birlikte Cihânşah'ın eşi Hatun Can Begüm'ün yanından elçi olarak gelmiş ve taleplerini bildirmiştir. Uzun Hasan'da Mevlâna Şeyh Ahmed'i onların yanına katarak dostluk ve kardeşlik şartlarını yerine getirmek için Hatun Can Begüm'ün yanına yeniden göndermiştir. 1455 yılının kışında karşılıklı elçiler gidip gelmiş, ancak bir anlaşma sağlanamamıştır¹⁶.

Dış siyasette olduğu gibi devletin iç politikasında özellikle Cihânşah ve oğulları arasında çıkan anlaşmazlıklarda da Hatun Can Begüm'ün sözü dinlenmiş ve itibar görmüştür. Nitekim Cihânşah kendisine karşı isyan eden oğlu Hasan Ali'yi birkaç kez ülkeden uzaklaştırmak hatta emirlerine onu öldürtmek için emir vermiş ise de üvey annesi Hatun Can Begüm, Hasan Ali'nin bağışlanmasını hükümdardan dilediği için onu affetmiştir. O sırada Pir Budak'ın Bağdad'ta muhalefette başlaması ile Cihânşah, Hasan Ali'yi Hatun Can Begüm'e emanet ederek, Pir Budak'ın elinden Bağdad'ı almaları için Hasan Ali'yi Suriye sınırına ulaştırmasını emretmiştir. Cihânşah'ın bu isteği üzerine, Hatun Can Begüm, Hasan Ali'yi Bağdad tarafından geçirip Suriye'ye göndermiştir (1461)¹⁷. Benzer şekilde Cihânşah'ın Şiraz'da isyan eden oğlu Pir Budak'ın üzerine yürüdüğünde (1462) Pir Budak zor durumda kalarak endişelenmiş ve babasına mektup yollayarak, daha fazla kan dökülmemesini rica etmiştir. Bunun üzerine Pir Budak'ın annesi Hatun Can Begüm, Şiraz'a giden oğluna nasihatler vererek, Bağdad tarafına geri döndürmüş, Cihânşah ile Pir Budak arasında barış elçiliği yaparak anlaşma yapılmasını sağlamıştır¹⁸. Bu anlaşmaya göre Pir Budak'ın babasının namusunu koruması ve kollaması için Şiraz'ı ona teslim edip, Tuşter tarafına gitmesi ve durum düzelinceye kadar babasının emir ve yasaklarına boyun eğdiği açıkça belli olduktan sonra Şiraz'ın yönetimine geri döneceği konusunda karar alınmıştır¹⁹.

¹⁶ Ebû Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s.153.

¹⁷ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't -Tevârih*, s.390.

¹⁸İsfahânî, Kazvînî, *Hold-ı Barin*, (*Tarih-i Timuriyan ve Türkemanan*), hzl. Mir Hâşim Muhaddis, Miras-ı Mektub, Tahran, 1379/2001,s.710; Ebû Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, s.221; A.Semerkindî, *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, nşr. Abd'ül-Hüseyn Nevâi, Pejuhaşgah-ı Ulum-i İnsani ve Mutala'at-ı Ferhengi, Tahran, s.922.

¹⁹ Mirhvand, *Tarih-i Ravzatü's-Sefa Fi Sireti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, Tashih.Cemşid Kiyanser, İntişarat-ı Esatir, C.10, Tahran, 1380/2002, s.5618; A.Semerkindî, *Matla'-ı Sa'deyn*, s.922; Ebû Bekr-i Tihranî *Kitâb-ı Diyarbekriyye*,s.221

Cihânşah'ın ölümünden sonra (1467) saltanat mücadelesi içerisinde bulunan Karakoyunlu Mirzaları arasındaki geçen olaylarda da Hatun Can Begüm'ün siyasî olaylarda etkinliği görülmektedir. Nitekim babası Cihânşah'ın ölümü üzerine İskender'in oğullarının isyan ettiği haberini alınca Maku Kalesi'nden çıkan Hasan Ali, emirler, nökerler ve etrafında toplanan 180 kişi ile birlikte Tebriz'e girmiş²⁰ ve Karakoyunlu devletini yeniden teşkilatlandırmak için çalışmalar yapmaya başlamıştır²¹. Hasan Ali, teşkilatlanma ile uğraşırken, İskender Bey'in kızları Ârayiş ile Şâh Saray kardeşler Hüseyin Ali'nin hükümdarlığını ilan etmiştir. Bunun üzerine Hatun Can Begüm, Hasan Ali'ye destek olmak için kardeşi Kasım'ı gönderip, Hüseyin Ali'yi Sahibâbâd'da öldürtüp, İskender'in kızlarını hapsedtikten sonra²² saltanat koltuğunu Hasan Ali'ye teslim etmiştir. Fakat Hasan Ali bütün bunlara rağmen tahtı kendisine teslim eden ve daha önce hayatını kurtarmış olan üvey annesini²³ yani Cihânşah'ın karısı ve diğer çocuklarının annesi olan Hatun Can Begüm'ün yanına Emir Nimetullah-ı Sani'yi gönderip, Cuşin Kalesi'ne getirterek öldürtmüştür²⁴.

Hatun Can Begüm, Cihânşah ile birlikte ülkenin imar edilmesi ile ilgilenmiş ve devrin genel durumuna paralel olarak kültür ve sanat faaliyetlerinde bulunmuş, âlimlere, sanatkârlara ve din adamlarına sahip çıkıp, onlar için çeşitli şehirlere hankah, mescit ve medrese gibi vakf müesseseleri yaptırmıştır. Keza onun adına birçok vakf kaydı mevcuttur²⁵. Örneğin Cihânşah dönemine ait Gök Mescid'in üzerinde bulunan kitabede Hatun Can Begüm ve kızı tarafından yaptırıldığına dair bilgiler mevcuttur.²⁶ Aynı şekilde Erdebil'de bulunan Şeyh Sufi Sarayı Cihânşah ve karısı Hatun Can Begüm'ün adına kayıtlıdır. Daha sonradan Cihânşah'ın damadı Şey Cafer'in oğlu Hacı Ali'ye vakf edilmiştir²⁷. Ünlü gezgin Chardin de seyahatnamesinde Cihânşah döneminde imar

²⁰ Münşi Kazvîni, *Budak Cevâhirü'l-ahbâr: Bahş-i Tarih-i İran az Karakoyunlu ta Sal-ı 984*, hzl. Muhsin Behrâm Nejad, Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub, Tahran, 2000, s.72; Hândmîr El-Hüseyinî, *Habîbü's-Siyer fi Ahbar-ı Efrad-ı Beşer*, C.4, hzl. Muhammed Debîr-siyakî, Tahran, 1333/1955, s.87.

²¹ İ.Erdem, K.Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007, s. 94.

²² Hüseyin, Kerbelâî, *Ravzatü'l-Cinân*, s. 470.

²³ Faruk Sümer, *(Başlangıçtan Cihânşah'a Kadar Kara Koyunlular)*, C.I, TTK, Ankara, 1992, s. 437.

²⁴ Gaffârî, *Tarih-i Cihân-âra*, s. 250; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, s.445; Ebû Bekr-i Tirhanî, *Kitâb-ı Diyârbekriyye*, s.279; Hüseyin, Kerbelâî, *Ravzatü'l-Cinân*, s.524.

²⁵ Bkz. İreç Afşar, "Vakfname-i Az Turkmenan-i Karakoyunlu" *Ferheng-i İran Zemin*; H.Tabâtabâî, *Farmânâ-yi Türkmân*.

²⁶ Vladimir, Minorkys "Karakoyunlu Cihânşâh ve Şiirleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, çev. Mine Erol, TTK, Ankara, 1971 s.164; Hüseyin Sultanzade, *Tebriz*, Ferhengi, Tahran, 1997, s.40; Abdülalî, Kâreng, *Asar-ı Bastani-i Azerbaycan*, s.281.

²⁷ Ahmed Kesrevî, *Şeyh Sufi ve Tebareş*, Kitaphane-i Payda, Tahran, 1342/1964, s.40.

edilen binaların çoğunun Hatun Can Begüm tarafından yaptırıldığını bildirmektedir²⁸.

II. Akkoyunlu Sara Hatun

Uzun Hasan'ın annesi olarak kaynaklarda geçen Sara Hatun'un kimliği hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. İbn Tagrı Birdî, Uzun Hasan'ın anne tarafından dedesinin adını Pir Ali olarak açıkça bildirmiş, ancak onun kimliği hakkında herhangi bir malumat vermemiştir²⁹. Diğer taraftan Dukas'a göre Kara Yülük Osman Bey'in IV. Aleksios'un kızı ile evlenmesinden dolayı Sara Hatun'un Komnen prensesi olduğu ileri sürülmüştür³⁰. Sara Hatun, Akkoyunlu Kutluğ Bey'in oğullarından Pir Ali Bey'in kızı ve Akkoyunlu devletin kurucusu Kara Yülük Bey'in yeğenidir, Osman Bey'in en büyük oğlu Ali Bey ile evlendirilmiştir. Bu evlilikten yedi oğlu ve bir kızı olmuştur. Oğulları Uzun Hasan, Cihângir ve Hüseyin, Cihanşâh, İskender, İbrahim, Üveys doğmuştur³¹. Kızı ise Safevî şeyhi Cüneyd ile evlenen Hatice Begüm'dür³². Sara Hatun'un doğum yılına dair kaynaklarda herhangi bir kayıta rastlanmaz iken onun ölüm tarihi kesin olmamakla birlikte 1465 yılıdır³³. Sara Hatun'un ismi çeşitli kaynaklarda Sâre Hatun, Sara Hatun, Sâra Hatun yada Saray Hatun(Hanım) gibi çeşitli biçimlerde geçmektedir. Ancak Faruk Sümer, Türkmenlerde kadınlara Saray adının konulmasından yola çıkarak bu ismin Saray Hatun olduğunu belirtmiştir³⁴.

Kimliği hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz Sara Hatun XV. yüzyıl Akkoyunlu dış ve iç siyasetinde önemli görevler üstlenirken, tedbirli siyaseti ile dönemin en önemli şahsiyetlerinden biri olmuştur. Karakoyunlu Hatun Can Begüm gibi bazen oğulları arasında çıkan anlaşmazlıkları çözmeye nüfuzunu ortaya koyarken, bazen de komşu devletlerin hükümdarları ile görüşüp, anlaş-

²⁸ Jan Şarden, *Seyahatname*, İlm, Bakü, 1994, s.22.

²⁹ İbn Tagrı Birdî, *Havâdisü'd-Duhûr fî Medai'l-Eyyâm ve's-Suhûr*, Neşr.W.Popper,VIII/III California,1930,s.513; Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *A.Ü.DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2, Ankara, 1964,s.71.

³⁰ Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*,71.

³¹ Faruk Sümer, "Doğu Anadolu'da Moğol ve Türkmen Devirlerine Ait Bazı Tarihi Yapılar Hakkında Düşünceler", *Belleten*, TTK, C.LIV, S.209-211, Ankara, 1991,s.632; Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, C.2, İstanbul,1989, s.272

³² Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*,s. 272.

³³ Faruk Sümer, "Doğu Anadolu'da Moğol ve Türkmen Devirlerine Ait Bazı Tarihi Yapılar Hakkında Düşünceler", *Belleten*,s. 632

³⁴ Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Anadoludaki Türk Beylikleri*,TTK, Ankara, 1998, s.690; Hamza Keleş, "Anadolu'da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S.38,Ankara, 2006, s.5.

malar yapıp, barış sağlanmasında etkin olmuş, Türk tarihinin önemli diplomat kadınları arasına girmeyi başarmıştır. Gaffârî, Tarih-i Cihân-âra adlı eserinde Sara Hatun için “ *Uzun Hasan’ın annesi Sara Hanım oldukça adil, müşfik ve iş bilen bir hâkimdi*”³⁵ şeklindeki tasvirine dayanarak adaletli, dâhil olduğu siyasî olaylarda makamının hakkını veren, üslupta adil ve anlayışlı, oğulları ve halkı konusunda müşfik olmasının yanında siyasî zekâ sahibi ve iradesi kuvvetli bir hanım olduğunu söyleyebiliriz³⁶.

Sara Hatun, özellikle Akkoyunlu Ali Bey’in ölümünden sonra devletin ve saltanatın sürekliliğinin sağlanması ve korunması açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca iç ve dış siyasette Memlûklü, Karakoyunlu ve Osmanlı hükümdarları ile çeşitli nedenler ile anlaşma yapılması için diplomatik görevlerde bulunmuş, önemli görüşmeler yapmış ve birçok anlaşma onun diplomasideki üstün başarısından dolayı imzalanmıştır. Örneğin Sara Hatun oğlu Cihangir’e yardımcı olmak için Memlûklü Hükümdar’ı Zahir Seyfeddin Çakmak’ın yanına elçi olarak gidip, görüşmeler yapmaya çalışmıştır. Karakoyunlu sultanı Cihanşah’ın emirlerinden Rüstem-i Tarhan ve yanındakilerin Akkoyunlu yönetiminde bulunan Mardin’i ele geçirmesinden sonra güç durumda kalan Cihangir, Amid ve Memlûk sınırına çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak Memlûk bölgesine sığınma hakkı verilmemiştir. Zor durumda kalan Cihangir Memlûklü desteğini yeniden alabilmek için annesi Sara Hatun’u Memlûk hükümdarı Çakmak’ın yanına göndermiştir³⁷. Fakat Mısır’a gitmek için yola çıkan Sara Hatun’u Halep naipleri tarafından yolda durdurularak, Bire’ye götürülmüş ve durumu Memlûklü sultanına iletilmiştir. Bunun üzerine Memlûk sultanı Sara Hatun’un Haleb’e oradan da Şam’a gönderilmesini emretmiştir. Sara Hatun Kahire’ye geldiğinde ise Memlûk Sultanı tarafından iyi karşılanarak ağırlandı³⁸. Kaynaklarda bu görüşme ile ilgili bilgiler mevcut değildir³⁹. Ancak bu görüşmeden sonra Suriye naiplerinin Akkoyunlulara destek vermeye başlamışlardır.

³⁵ Gaffârî, *Tarih-i Cihân-âra*, s.253.

³⁶ Faruk Sümer, “Doğu Anadolu’da Moğol ve Türkmen Devirlerine Ait Bazı Tarihi Yapılar Hakkında Düşünceler”, *Bellekten*, 632

³⁷ İ.Erdem, K.Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti*, s.78; John Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.139; İbn Tagri Birdî, *Havâdisü’l-Duhûr*, C.XIII/III s.95

³⁸ İbn Tagri Birdî, *Havâdisü’l-Duhûr*, C.XIII/III, s.99; İ.Erdem, K.Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti*, 78.

³⁹ John Woods, *Akkoyunlular*, s.140 .

Nitekim, 1451 başlarında Cihangir'in oğlu Kahire'ye gelerek babasının teşekkür ve bağlılığını bildiren mektubu getirmiştir⁴⁰.

Sara Hatun Memlûk sultanı ile daha sonraları ikinci kez diplomatik temasta bulunmuştur. Hatta o bir süre Harput'u idaresi altında tutmuştur, sonrasında Uzun Hasan, Harput Kalesi'nin anahtarını annesi Sara Hatun'un elçiliğiyle Memlûk sultanı Hoşkadem'e göndermiştir. Sara Hatun, Memlûk sultanı tarafından büyük bir konukseverlikle karşılanmış, hürmet edilmiş, hediyeler verilmiş, bir süreliğine Kahire'de kaldıktan sonra geri dönmüştür⁴¹.

Sara Hatun'un Karakoyunlu ve Akkoyunlu münasebetinde de elçilik yaparak ortaya çıkan siyasî olayları diplomatik yolla çözmeye çalıştığını görmekteyiz. Süre gelen Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelelerinden birinde Karakoyunlu emiri Rüstem-i Tarhan giderek gerilen Akkoyunlu ve Karakoyunlu ilişkilerinin düzelmesi için Akkoyunlu Cihangir'e Kör Pir Mezid adlı elçiyi yollayarak aralarında akrabalık olduğunu ve annesini Cihânşah'a yollamasını böylece barış olabileceği haberini iletmiştir⁴². Rüstem-i Tarhan'ın bu haberini dikkate alan Cihangir, Uzun Hasan'ın Diyarbakır'ın kuzeybatısında Çermik bölgesinde Karakoyunlulara karşı direnişi sürdürdüğü vakit, kardeşi Uzun Hasan'dan habersizce anneleri Sara Hatun'u ve küçük oğlunu⁴³ Cihânşah'ın yanına göndermiş ve onun aracılığıyla Cihânşah ile gizli pazarlıklara girip, aralarındaki mücadelenin son bulmasını istemiştir. Sara Hatun Cihânşah'ın sarayına gelince izzet, ikram ve tazim görevlerini yerine getirdikten sonra *"iki kardeşten biri ya Cihangir Mirza ya da Hasan Beğ gelsin, doğruluk ve samimiyetle barış sağlasın"* deyince, Sara Hatun *"Onların gelmesi, olmayacak işlerdendir. Eğer ben bu konuda söz verir de onun aksi olursa yalancı durumuna düşerim"* demiştir. Cihânşah'ın haremünün *"eğer gelmezler ise suç oğullarının olur"* sözü üzerine Sara Hatun *"Müminlerin Emiri Hüseyin, Kerbela çölünde zalimlerin elinde şehit oldu. Benim oğullarımda zalimlerin elinde şehit olmaları uzak ihtimal sayılmaz. Bizde takdir gücünü ortadan kaldıracak güç yoktur. Çünkü Tanrı'nın takdiri önlenemez: O istediğini yapar istediği gibi hüküm verir"* deyip⁴⁴, sonrasında Uzun Hasan Bey'e ve Cihangir Mirza'ya eğer gelirler ise

⁴⁰ İbn Tagrı Birdî, *Havâdisü'd-Duhûr*, C.XIII/III, s.79-103; İlhan Erdem, "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular(1453-1456)", *A.Ü.DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XV/26, Ankara, 1990, s.120.

⁴¹ İbn İyas, *Bedâiyü'ü'z-Zuhûr fi Vekâyi' i'd-Duhûr*, tah.M.Mustafa, C. 2, Kahire, 1982, s. 437; İbn Tagrı Birdî, *Havâdisü'd-Duhûr*, C.XIII/III, s.510; John Woods, *Akkoyunlular*, s.17.

⁴² Tofik Necefli, "Şarkın İlk Diplomatik Kadını Saray Hatun", *Şah İsmail Hatai*, İlm, Bakü, 2006, s.43.

⁴³ Mehmet Ali Çakmak, "Akkoyunlu Karakoyunlu Mücadelesi", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.25, S.3, Ankara, 2005, s. 93.

⁴⁴ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't -Tevârih*, s.130.

zaferin onların olacağına dair haberini yollamıştır. Sara Hatun'a Cihânşah'ın sarayından sultanların örf ve adetlerinden bağış, hediye ve pişkeş takdim edilmeden dönüş izni verilmiştir⁴⁵. Cihângir başlangıçta Cihânşah'ın ya kendisinin ya da kardeşi Uzun Hasan Bey'in rehin olarak Karakoyunlu sarayına gelme isteğini red etmiştir. Doğudaki olaylara ilgisi giderek artan ve Timurlu topraklarının fethine gitmek ve bizzat komutanlık yapmak için Akkoyunlu seferine kattığı birliklerin sayısını azaltmak isteğindeki Cihânşah ise geri adım atarak Cihângir ile 1452 yılında Sara Hatun'un da çabaları ile Amid Anlaşmasını imzalamıştır⁴⁶. Cihângir bu anlaşma gereği Diyarbakır'da Karakoyunlu egemenliğini tanıyacak, kızını Cihânşah'ın oğlu Muhammed ile evlendirecek ve oğlu Murad'ı Cihânşah'ın sarayına rehin olarak yollayacaktır. Cihânşah ise emiri Rüstem Tarhan'ın komutasında gerçekleşen Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesindeki yenilgilerden sonra, Sara Hatun'un çabaları ile daha önce hiçbir Karakoyunlu yöneticisinin salt silah yoluyla yapamadığını diplomasi yoluyla sağlamıştır. Cihângir ise mutlak egemenliğinden vazgeçip kendisine Mardin'i kazandırırken birçok Türkmen aşireti de kendisinden uzaklaştırmıştır⁴⁷.

Bu anlaşmaya benzer şekilde Sara Hatun'un Akkoyunlu-Karakoyunlu arasındaki mücadelede araları açılan oğulları Uzun Hasan ve Cihângir'in arasında da elçilik yapıp iç siyasetin düzelmesi ve anlaşma sağlanması için de çaba sarf etmiştir. Karakoyunlular ile ittifak yapması sonucu başarı kazanamayan Cihângir, Uzun Hasan, Resulayn'dan Şine'ye vardığı sırada annesi Sara Hatun'u Mardin'den ⁴⁸Kürt Osman'ın ölümünü aydınlatmak için elçi olarak gönderirken, aslında barış yapma arayışı içerisine girmiştir. Sara Hatun ise oğulları arasında çıkan anlaşmazlığı çözmek için Uzun Hasan'ın yanına gitmiştir. Uzun Hasan annesine "*Akkoyunlu ve Karakoyunlu nökerleri birbirine gelip gitmekte iltica etmektedirler. İki taraf arasında bu tür gelip gitmeler her zaman olmaktadır. Fakat bizim hanedanımızdan büyük emirler Karakoyunlu'ya gitmemişlerdir. Kardeşim Cihângir Mirza'nın Cihânşah Bey'e katılması uygun değildir*"⁴⁹ diyerek aslında Karakoyunlu-Akkoyunlu işbirliğinden duyduğu rahatsızlığını dile getirirken, annesine

⁴⁵ Ebû Bekr-i Tihranî *Kitâb-ı Diyârbekriyye*,s.130;Tofik Necefli, "Şarkın İlk Diplomatik Kadını Saray Hatun", *Şah İsmail Hatun*,s.43.

⁴⁶ John Woods, *Akkoyunlular*,s.142.

⁴⁷ John Woods, *Akkoyunlular* ,s.142.

⁴⁸ İlhan Erdem, "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular(1453-1456)", *A.Ü.DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*,s.127.

⁴⁹ Ebû Bekr-i Tihranî *Kitâb-ı Diyârbekriyye*,153; John Woods, *Akkoyunlular* , s.147;Avedis K.Sanjian,*Colophons of Armenian Manuscript 1301-1480*, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, 1969, s.222; Muhammed H.Emir Erduş, *Uzun Hasan Akkoyunlu ve Siyasetha-yı Şarki-Garbi: Münasebat-ı İran ve Osmanî der Dovre-i Uzun Hasan Akkoyunlu*, İntişarat-ı Bersat, Tahran, 1381/2003,s.57.

de şikayet etmiştir. Ardından annesi Sara Hatun'a Cihângir'den oğlu Hamza'yı rehin olarak yollamasını, Akkoyunlu hükümdarlığından vazgeçmesini ve Mardin'i gözetim altında tutmasını söyleyerek⁵⁰ Akkoyunlu birliğini sağlamaya çalışırken, hakimiyeti tek başına ele geçirme planları içerisine girmiştir. Ancak Cihângir'in bu istekleri red etmesi üzerine Uzun Hasan Mardin'e Cihângir'in adamlarını bölgeden uzaklaştırarak karşılıklı yapılan mücadelede Cihângir Mirza'nın ordusundan Pir Hacı ile Pir Mihma, Uzun Hasan'ın ordusundan ise Muhammed-i Halil İnak ile İsa Bey öldürülmüştür. Uzun Hasan, Cihângir'in askerlerini Akabe'nin aşağısına kadar kovalamışlardır⁵¹. Savaş sonunda yenilgiye uğrayan Cihângir çaresiz bir şekilde tekrar annesi Sara Hatun'u anlaşma yapmak amacı ile Uzun Hasan'ın yanına yollamıştır. Uzun Hasan annesini karşıladıktan sonra daha önceki isteğini yani Hamza'nın ya da oğullarından birinin rehin olarak yollanması talebini tekrarlamıştır. Bu arada Uzun Hasan Karakoyunlular ve müttefiklerini yenerek yeniden Mardin'i kuşatır. Zor durumda kalan Mardin halkı birleşerek Cihângir'in yanına gelip *"Kardeşini dinle ve rehin olarak oğlunu ona ver, eğer Uzun Hasan bize karşı savaşa devam ederse ona karşı daha fazla direnmeyiz"* diyerek taleplerini bildirmişlerdir⁵². Daha sonrasında Mardin'de zahire kalmayınca, Sara Hatun oğulları arasında barış yapılması için daha fazla çabalamıştır. Mardin halkının isteği ve Sara Hatun'un çabaları üzerine Cihângir oğlu Ali Han'ı Uzun Hasan'ın sarayına rehin olarak göndermiş ve aralarında anlaşma yapılmıştır. Uzun Hasan ve Cihângir arasında yapılan anlaşma sonucunda Diyarbakır Uzun Hasan'a, Mardin Cihângir'e bırakılmıştır⁵³. Böylece Akkoyunlu Mirzaları arasındaki ihtilaf Sara Hatun'un girişimleri ile bir süreliğine sona ermiştir.

Sara Hatun, Uzun Hasan ve Fatih Sultan ile Trabzon üzerinde çıkan ciddi rekabet süreci içerisinde de diplomatik temaslarda bulunmuştur. Trabzon İmparatoru David Komninos, Uzun Hasan'dan Fatih Sultan'a karşı koyabilmek için yardım talebinde bulunmasının üzerine aralarında bir ittifak oluşmuştur⁵⁴. Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan üzerine sefere hazırlandığı sırada Akkoyunluların elçi heyeti Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun ve Çemisgezdek Beyi Kürt Hasan ile birlikte Osmanlı ordugâhına gelmiştir⁵⁵. Sara

⁵⁰ John Woods, *Akkoyunlular*, s.147; Ebû Bekr-i Tihranî, *Kitâb-ı Diyârbekriyye*, s.153.

⁵¹ Ebû Bekr-i Tihranî, *Kitâb-ı Diyârbekriyye*, s.154.

⁵² Avedis K. Sanjian, *Colophons*, s.224; Kazım Paydaş, *Ak Koyunlu Devlet Teşkilatı*, s. 83.

⁵³ Ebû Bekr-i Tihranî, *Kitâb-ı Diyârbekriyye*, s.171.

⁵⁴ Seyfettin Erşahin, *Akkoyunlular, Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Ankara, 2002, s.83.

⁵⁵ Solakzâde, *Solakzâde Tarihi*, hzl.Vahit Çabuk, Ankara, Kültür Bakanlığı, C.1, Ankara, 1989, s.303; Âşık Paşa-zâde, *Tevârih-i Al-i Osman (Âşık Paşa-zâde Tarihi)*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1332, s.158; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Şerafeddin Turan, Ankara, 1991, s.198; Neş-

Hatun, Fatih Sultan Mehmed'e oğlu Uzun Hasan'ın yaptıklarından dolayı özür dilediğini söyledikten sonra onun affedilmesini istemiştir. Sara Hatun'un yaptığı bu görüşmeler ve Mahmud Paşa'nın da etkisiyle Osmanlı ve Akkoyunlu arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Akkoyunluların Osmanlı memleketlerine ve onların himayeleri altındaki yerlere saldırmamak ve Trabzon Rum İmparatorluğu'na yardımda bulunmamak şartıyla antlaşma sağlanmıştır⁵⁶. Ancak bu antlaşmadan kısa süre sonra Fatih Sultan Mehmed, Trabzon üzerine yürümeye karar vermiştir. Diğer taraftan, Trabzon Rum İmparatorluğu, Osmanlı tehlikesi karşısında Akkoyunluların desteğine sahip olmak için yeni bir akrabalık kurmuş ve bu sayede Uzun Hasan ile bir ittifak oluşturmuştur. Uzun Hasan, Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon üzerine saldıracağı haberi üzerine annesi Sara Hatun ve Mevlana Ahmed-i Yekerci ve diğer âlimler kendi aralarında "O, Müslümanların padişahu olup gazaya gittiği için onunla kavga etmek şeriat bakımından kınanmıştır ve uygun değildir. Onunla barış, İslam'ın iyiliğine olup insanların refahına ve huzuruna sebep olur" görüşü üzerine ittifak yapmışlardır. Bu arada Fatih Sultan Mehmed elçi göndererek, "Eğer Uzun Hasan'ın validesi (Sara Hatun) barışın selâmeti için gelirse, karşılığında Trabzon'u veririm" demiştir⁵⁷. Bunun üzerine Uzun Hasan kendisini de güçlü hissetmediğinden olacak Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon seferini önleyebilmek için annesi Sara Hatun'u elçi olarak Osmanlı sarayına göndermiştir. Ancak bütün bu teşebbüslerine rağmen Uzun Hasan Osmanlı kuvvetlerinin Trabzon'u ele geçirmelerine engel olamamış ve duruma seyirci kalmıştır⁵⁸. Nitekim Fatih Sultan Mehmed sonradan sözünde durmamış, Sara Hatun'u beraberine alarak Trabzon üzerine yürümüş ve burayı ele geçirmiştir⁵⁹. Ahsenü't Tevârih'te yazdığı üzere Fatih Sultan Mehmed'in "Dinin ve devletin selameti, cesur bir kişi olan sizin ordudan bir topluluk ile bu seferde gaziler ile birlikte olmanız, bazı sarızı engeller yüzünden gelmemeniz durumunda annenizi ve adamlarınızı göndermenizdedir. O ülkeyi aldıktan sonra onları serbest bırakacağım" şeklinde haber göndermiştir⁶⁰. Aslında Sara Hatun, Fatih Sultan Mehmed'in karargâhına gelmiştir. Fakat kendisiyle müzakerelere giri-

ri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ /Neşri Tarihi*, hzl.Faik Reşid Unat, M.A.Köymen, TTK,C.II, Ankara, 1957,s.751; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l- Ahbâr fi Vekâ-yiü'l- A'sâr*, çev. İsmail Erünsal, C.II, İstanbul, 1976,s. 325.

⁵⁶ Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Ankara, TTK,Ankara,1999,s.265;Tofik Necefli, "Şarkın İlk Diplomatik Kadını Saray Hatun", *Şah İsmail Hatai*,s.44.

⁵⁷ Ebû Bekr-i Tihranî *Kitâb-ı Diyârbekriyye*,s. 236.

⁵⁸ Şerafettin Turan,"Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.III, Ankara Üniversitesi Basımevi , Ankara, 1965, s.67.

⁵⁹ Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*,s.71.

⁶⁰ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*,s.86.

şilmemiş, sadece Trabzon'u feth etmek için yürüyüşe geçen Osmanlı ordusu ile birlikte gitmek zorunda bırakılmıştır. Olayların akışına ve neticeye bakılırsa Fatih Sultan Mehmed, "ana" diye hitap ettiği Sara Hatun'u rehine olarak yanında taşımak ve bu sayede herhangi bir düşmanca hareketine meydan vermemek maksadı ile Uzun Hasan'ı tuzağa düşürmek gibi bir oyun oynamasını engellemek istemiştir. Nitekim bunu "Uzun Hasan Bey rikâb-ı devletin hizmetine gelüb sevâb-ı gazâdan ve avâtıf-ı husrevânemden behremend olmadı. Vâlidesi mutemedleri ile rikâb-ı kâm-yâbın yanınca bile olsunlar" diyerek⁶¹, Uzun Hasan'a gönderdiği mektupta annesi ile elçilerin Trabzon alındıktan sonra iade edileceklerini bildirmiştir⁶². Fakat şurası bir gerçektir ki Fatih Sultan Mehmed, Sara Hatun'un yanına gelmesinden sonra, Akkoyunlular lehine bazı tavizlerde bulunmuş ve de Trabzon'u kendi topraklarına katmaktan ibaret olan gerçek amacından hiçbir sapmamıştır⁶³. Trabzon'u elde edildikten sonra ailesi dolayısıyla varis olduğu için Trabzon hazinesinden bir kısmı Uzun Hasan'a vermiştir⁶⁴.

Sara Hatun'un bütün bu diplomatik görevler yanında cami,zaviye vs. gibi imaretler yaptırarak da devlet idaresinde etkin olmayı başarmıştır. Keza Harput'u idare ettiği dönemde bölgenin imarı için uğraş vermiş ve bu bölgeye bir cami yaptırmıştır⁶⁵. Cami, Harput'ta Cemşid Hamamı'nın doğu kıyısında, şehrin büyük meydanlarından Buğday Meydanı'nın güney kısmında ilk önce mescid olarak kurulmuş daha sonra büyük bir cami şeklinde inşa ettirilmiştir⁶⁶.

⁶¹ Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l Feth*, hzl. Mertol Tulum, Baha, İstanbul,1977,s.109; Remzi Kılıç, "Fatih Devri Osmanlı -Akkoyunlu İlişkileri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.14, 2003/1,s.100

⁶² Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına*,s.266; Remzi Kılıç, "Fatih Devri Osmanlı -Akkoyunlu İlişkileri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,s.100.

⁶³ Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, s.71; Tofik Necefli, "Şarkın İlk Diplomatik Kadını Saray Hatun", *Şah İsmail Hatai*,s.122.

⁶⁴ Münecimbaşı, *Sahaifü'l-Ahbâr*,C.II,s.326; Âşık Paşa-zâde, *Tevarih-i Al-i Osman*,s.136; Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*,C.II,s.753; Mustafa Çetin Varlık, "Ak Koyunlular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* C.VIII, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, s.421; M.M. Mozzaoui, *The Origins of Safawids, S'ism, Sufism, and the Gulât*, Wiesbaden, 1972, s.12; Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına*,s.269-270, Hakkı Dursun, Yıldız, "The Akkoyunlu", *A Short History of Turkish-Islamic States (Excluding the Otoman State)*, Written by: İ. Kafesoğlu, H.D.Yıldız, E.Merçil and M.Saray, Ankara, 1994, s.215, İ.H.Uzunçarşılı, *Anadolu Beyliklerinin Kara ve Akkoyunlu Devletlerinin Kuruluşları ve Siyasi Hayatları ile Bunlar Zamanındaki Devlet Teşkilatı, Fikir Hareketleri ve İktisadi Hayat*, Ankara,1932, s.44; İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1988, s.191; Remzi Kılıç, "Fatih Devri Osmanlı -Akkoyunlu İlişkileri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,s.100.

⁶⁵ Sümer Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*,s.210.

⁶⁶ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara, 1989, s.209.

Aynı şekilde Keltit'e Sara Hatun'a ait bir zaviye mevcuttur. Zaviye'nin üzerinde "Sara Hatun valide-i Uzun Hasan" yazmaktadır.⁶⁷

Sara Hatun sadece Doğu'da değil Avrupa'da da tanınmış önemli şahsiyetlerden biri olurken, saygı ve hürmet görmüştür. Örneğin 1473 yılında Akkoyunlu Uzun Hasan'ın yanına gönderilen Venedik sefirlerinden birine hükümdarı tarafından "Hükümdar Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun'a da ihtiram göster, hediyeler ver, Azerbaycan'da kabul olunmuş şekilde ad ve sanına layık tarzda çıkışlar yapıp onu Türkiye (Osmanlı) ile muharebeyi devam ettirmeye çağır. Oğlanları kardeşi ve torunları için bu işin ne kadar vacib olduğunu şahsiyetine uygun olan ifadelerle izah et" şeklinde malumatlardan Sara Hatun'un iç ve dış politikada oldukça etkin olduğunun kanıtıdır⁶⁸.

III. Sonuç

Karakoyunlu ve Akkoyunlu hanedanına mensup iki Türkmen kadın Hatun Can Begüm ve Sara Hatun örneğinde gördüğümüz üzere hatunlar iç ve dış siyasette kimi zaman elçilik görevinde bulunarak, kimi zaman yaptırmış oldukları cami, medrese, zaviye vb. gibi imaretler ile diplomasi ve devlet yönetiminde siyasî ve askerî bir çok alanda varlıklarını hissettirmişlerdir. Çoğu zaman akıllı ve zekice yaptıkları siyasî hamleler ile çözüm üretmeye çalışmışlardır. Her iki hatun da diplomasi çerçevesinde her zaman devletleri için barışçı çözümler getirmeye çalışmış, biri oğlu Uzun Hasan'a diğeri eşi Cihânşah'a destek olarak iç ve dış siyasete aktif rol üstlenirken, dönemin devlet adamları tarafından onların görüşlerine de değer verilmiştir. Aynı şekilde diğer devletlerin hükümdarları ile diplomatik görüşmeler yapmak için gittiklerinde her zaman saygı ile karşılanıp, hürmet görmüşlerdir. Ayrıca olumlu ve halklar arasında fark gözetmeyen barışçıl siyasetleri nedeniyle gayr-i müslimler tarafından sevgi ve saygıya nail olmuşlardır.

Hükümdarın tahta geçmesinde etkili olurken, diplomatik ilişkilerde önemli roller üstlenip, en az hükümdar kadar sözleri dinlenilmiş olan Karakoyunlu ve Akkoyunlu hatunları iç siyasette hükümdarın yanında ikinci yönetici ya da kendi başına önemli karar veren, faaliyetlerde bulunma yetkisine sahip olurken, ferman, mektup ve vakf kayıtlarında hükümdar gibi adının geçmesi aslında ne kadar önemli ve ciddi bir güce sahip olduğunun göstergesidir. ©

⁶⁷ Abdürrahim Şerif, *Ahlat Kitabeleri*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932, s.79.

⁶⁸ Tofik Necefli, "Şarkın İlk Diplomatik Kadını Saray Hatun", *Şah İsmail Hatai*, s.44; Y.M.Mamhudlu, "Sara Hatun", *Azerbaycan Diplomatiyası*, Bakü, 1993, s.48-49.

KAYNAKLAR

- Abdürrahim Şerif, *Ahlât Kitabeleri*, Hamit Matbaası, İstanbul,1932
- Afşar, İreç “Vakıfname-i Az Turkmenan-i Karakoyunlu” *Ferheng-i İran Zemin*, C.20, Tahran, Neşr-i Sohen,1385/2007.
- Andreasyan,H.D., “XIV ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar”,*Tarih Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, S.3, İstanbul, 1973.
- Âşık Paşa-zâde,*Tevârih-i Al-i Osman(Âşık Paşa-zâde Tarihi)*, Matbaa-i Amire, İstanbul,1332.
- Baykal Bekir Sıtkı, “Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi”, *A.Ü.DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2, Ankara, 1964.
- Budak,Münşi Kazvîni, *Cevâhîrül’l-ahbâr:Bahş-i Tarih-i İran az Karakoyunlu ta Sal-ı 984*, hzl. Muhsin Behrâm Nejâd, Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub, Tahran, 2000,
- Çakmak Mehmed Ali,“Akkoyunlu Karakoyunlu Mücadelesi”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.25, S.3, Ankara, 2005.
- İlhan Erdem,“Osman Bey’in Ölümünden Uzun Hasan Padişah’a Akkoyunlular (1453-1456)”, *A.Ü.DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/26, Ankara, 1990.
- _____, Paydaş, Kazım *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi Siyaset-Teşkilat-Kültür*, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007.
- Emir Erduş, Muhammed Hüseyin, *Uzun Hasan Akkoyunlu ve Siyasetha-yı Şarki-Garbi: Münasebat-ı İran ve Osmanî der Dovre-i Uzun Hasan Akkoyunlu*, İntişarat-ı Bersat, Tahran, 1381/2003.
- Gaffârî, *Tarih-i Cihân-âra*, nşr. Hasan Neraki, Tahran, 1343/1965.
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü’t -Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2006.
- Hândmîr El-Hüseyinî,*Habîbü’s-Siyer fi Ahbar-ı Efrad-ı Beşer*,C.4,hzl. Muhammed Debîr-siyakî, Tahran, 1333/1955
- İbn İyas, *Bedâiyü ü’z-Zuhûr fi Vekâyi’ i’ d-Duhûr*, Tah.Muhammed Mustafa, C.2, Kahire, 1982.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Şerafeddin Turan, Ankara, 1991.
- İbn Tagrı Birdî, *Havâdisü’ d-Duhûr fi Medai’l-Eyyâm ve’ş-Suhûr*, Neşr. W.Popper, V. VIII/III California, 1930
- Kâreng Abdülali, *Asar-ı Bastani-i Azerbaycan*, İntişarat-ı Encümen-i Asar-i Milli, Tahran, 1351/1973.

- Kâtip, Ahmed b. Hüseyin b. Ali-yi, *Tarih-i Cedid-i Yezd*, hzl. İrec Afşar, Tahran, 1345/1967.
- Kazvînî, İsfahânî, *Hold-ı Barin*, (*Tarih-i Timuriyan ve Türkemanan*), hzl. Mir Hâşim Muhaddis, Miras-ı Mektub, Tahran, 1379/2001.
- Keleş, Hamza , “Anadolu’da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler”, *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S.38, Ankara, 2006.
- Kerbelaî, Hüseyin, *Ravzatü’l-Cinân ve Cennâtü’l-Cenân*, yay. Cafer Sultan el-Kurraî, C. I-2, Tahran, 1344/1966.
- Kesrevi, Ahmed Şeyh, *Sufi ve Tebareş*, Kitaphane-i Payda, Tahran, 1342/1964.
- Mamhudlu.Y.M. “Sara Hatun”, *Azerbaycan Diplomatiyası*, Bakü, 1993.
- Minorkys, Vladimir, “Karakoyunlu Cihânşâh ve Şiirleri”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, çev. Mine Erol, TTK, Ankara, 1971.
- Mirhand, *Tarih-i Ravzatu’s-Sefa Fi Sîreti’l-Enbiyâ ve’l-Mülûk ve’l-Hulefâ*, Tashih. Cemşid Kiyanfer, İntişarat-ı Esatir, C.10, Tahran, 1380/2002.
- Mozzaoui, M.M., *The Origins of Safawids, Si’ism, Sufism, and the Gulât*, Wiesbaden, 1972.
- Müneccimbaşı, *Sahaifü’l- Ahbâr fi Vekâ-yiü’l- A’sâr*, çev. İsmail Erünsal, C.II, İstanbul, 1976.
- Sanjian, Avedis K. Sanjian, *Colophons of Ermenian Manuscript 1301-1480*, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, 1969.
- Semerkindî, Abd’ür-rezzak, *Matla-ı Sa’deyn ve Mecma-ı Bahreyn*, nşr. Abd’ül-Hüseyin Nevâi, Pejuhaşgah-ı Ulum-i İnsani ve Mutala’at-ı Ferhengi, Tahran, 2004.
- Sultanzade, Hüseyin, *Tebriz*, Ferhengi, Tahran, 1997.
- Sümer, Faruk (*Başlangıçtan Cihânşâh’a Kadar Kara Koyunlular*), C.I, TTK, Ankara, 1992.
- _____, “Doğu Anadolu ‘da Moğol ve Türkmen Devirlerine Ait Bazı Tarihi Yapılar Hakkında Düşünceler”, *Belleten*, C. LIV TTK, Ankara, 1991.
- _____, “Akkoyunlular”, *DİA*, C.2, İstanbul, 1989.
- _____, *Selçuklular Devrinde Anadoludaki Türk Beylikleri*, TTK, Ankara, 1998.
- Şarden, Jan, *Seyahetname*, İlm, Bakü, 1994.
- Muderrisi-i Tabâtabai, Hüseyin, *Farmânâ-yi Türkmânân-ı Karakoyunlu ve Akkoyunlu*, Kum, 1352/1974.
- Tihranî, Ebû Bekr-i, *Kitâb-ı Diyârbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

- Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l Feth*, hzl. Mertol Tulum, Baha, İstanbul,1977
- Uzunçarşılı İ.Hakkı, *Anadolu Beyliklerinin Kara ve Akkoyunlu Devletlerinin Kuruluşları ve Siyasi Hayatları ile Bunlar Zamanındaki Devlet Teşkilatı, Fikir Hareketleri ve İktisadi Hayat*, Ankara,1932.
- _____, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara, 1988.
- Ünal, Mehmet Ali, *XVI.Yüzyılda Harput Sancağı (1518–1566)*,TTK, Ankara, 1989
- Woods, John, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- Varlık, Mustafa Çetin , “Ak Koyunlular”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* ,C.VIII, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989.
- Vefayi, Zohre, *Şerh-i Tarih-i Karakoyunluha & Akkoyunluha*, İntişarat-ı Zeyneb, Tebriz, 1385/2006.
- Yıldız, Hakkı Dursun,“The Akkoyunlu”, *A Short History of Turkish-Islamic States (Excluding the Otoman State)*, Written : İ. Kafesoğlu, H.D.Yıldız, E. Merçil and M. Saray, Ankara, 1994.